

De openbare (officiële) school is de plek bij uitstek waar respect wordt opgebracht voor een – eventueel afwijkende – individuele levensbeschouwelijke keuze of identiteit

Kanttekeningen bij Van der Meerschens commentaar

Adriaan Overbeeke *

Verschillende invalshoeken

De discussies over levensbeschouwelijk onderricht in het leerplichtonderwijs worden vaak gestart vanuit de invalshoek van de school en de taak van de school. De titel van de bijdrage van Benoît Van der Meersch en de eerste subtitel ervan (*‘Quel rôle pour notre école?’*) illustreren deze benadering perfect. Deze onderwijspolitieke benadering maakt meer en meer school.¹

In deze kwestie, waarin (a) *vrijheid van godsdienst en levensovertuiging*, (b) *recht op én* (c) *vrijheid van onderwijs* in één en dezelfde aangelegenheid samenvloeien, én waar bovendien, zoals Van der Meersch zelf ook terecht signaleert (d) *de grondrechtelijk beschermde private levenssfeer* in het geding is, en waar (e) de positie van *minderheden* (en dus: het *gelijkheidsbeginsel*) op het spel staat, ligt de keuze voor een grondrechtenbenadering voor de hand.² Als de taak van de officiële school hierbij in beeld komt – en dat is onvermijdelijk zo – dan is dat voor deze specifieke aangelegenheid te bezien vanuit de *grenzen* die de regulerende overheden in acht moeten nemen bij het organiseren van onderwijs.

Deze benadering past in de systematiek van de eigen Grondwet en is evenzeer te verantwoorden vanuit de geldende mensenrechtenverdragen. Dit zijn ook de kaders waarbinnen het Grondwettelijk Hof de aanvaardbaarheid van de onderwijswetgeving toetst. Rimanque heeft hierover trouwens al

vér voor de Grondwetwijziging van 1988 klare wijn geschonken.³

Deze preferentiële invalshoek ontslaat me van de taak om in te gaan op de vraag of het inderdaad de taak van de (openbare) school is om leerlingen de aangedragen waarden *“libre examen, universalité, relativisme, autonomie, citoyenneté, esprit de révolte, égalité, ...”* in te prenten.

Het besproken arrest beroert de gemoederen en heeft in het publieke debat een uitzonderlijke variatie aan interpretaties opgeleverd. Een aantal ervan kreeg in de literatuur het etiket *“wishful thinking”*.⁴

Kanttekeningen

Anders dan Van der Meersch voorhoudt, verplicht de openbare school ouders *niet* de eigen levensovertuiging te openbaren. De keuze voor een specifieke levensbeschouwelijke cursus kan (en zal vaak ook wel) iets zeggen over de eigen identiteit, maar dat hoeft niet. Hetzelfde geldt tegenwoordig bij het inschrijven van kinderen in het overgrote deel van het vrij gesubsidieerde confessionele onderwijs: inschrijving in een katholieke school kan wijzen op een katholieke levensovertuiging, maar het hoeft niet; heel vaak is daarvan geen sprake (meer). Ook in deze individuele keuzes is, om het zo te zeggen, de ontzui-ling al lang doorgedrongen. Schoolkeuze valt niet

* Adriaan Overbeeke is universitair docent staats- en bestuursrecht aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

1 Ook herkenbaar in Commissieverslag Parl.St. Fr.Gem. 2014-2015, nr. 156/3 d.d. 6 juli 2015.

2 Zie A. Overbeeke, “De keuze voor levensbeschouwelijk onderricht in officiële scholen in de Franse Gemeenschap beoordeeld door het Grondwettelijk Hof”, TORB 2014-15, nr. 4-5, 18-27. Eerder: A. Overbeeke, “Levensbeschouwelijk onderricht: keuzepalet en keuzevrijheid in Vlaanderen anno 2002”, TORB 2002-03, 115-157.

3 Zie K. Rimanque, *De Levensbeschouwelijke Opvoeding Van De Minderjarige-publiekrechtelijke en privaatrechtelijke beginselen*, Brussel, Bruylant, 1980, 963-975.

4 L.-L. Christians en M. El Berhoumi, « De la neutralité perdue à l'exemption du cours de morale. Commentaire de l'arrêt 34/2015 de la Cour constitutionnelle », JT 2015, nr. 6606, 437.

per se meer samen met de eigen religieuze identiteit. Dit kan echter wel het geval zijn; denk aan de joodse scholen in ons land, die gericht zijn op, en rekruteren uit, de verschillende joodse gemeenschappen die ons land herbergt.

Over de gevolgen die het arrest heeft (of moet hebben), valt het nodige te zeggen. Van der Meerschen kadert de uitspraak onbekommerd in het kader van recente beleidsvoornemens van de Franse Gemeenschap die met de bestaande twee uren levensbeschouwelijke vakken uiteindelijk komaf lijken te maken. Begrijpelijk, als men ziet wat zowel verzoekers als verweerder (de Stad Brussel) voor ogen staat. De verzoekers lijken allerminst geïnteresseerd in een mogelijkheid tot vrijstelling van het levensbeschouwelijk onderricht ten behoeve van bezwaarde ouders, neem bijvoorbeeld *Jehova*-getuigen. Men wil gewoon van dit (gesegregeerde) onderricht af.⁵ Het leidt ertoe dat nu vooral de nadruk gelegd wordt op de status die de levensbeschouwelijke vakken voortaan zou moeten hebben (*facultatief*); veel minder dan te bezien in hoeverre een regime van vrijstellingen een oplossing biedt aan de grote variëteit aan individuele levensbeschouwelijke keuzes. Het Grondwettelijk Hof gaat echter over dat laatste: het verifieert of een "opting out" nodig is maar bepaalt niét of alles moet worden omgedraaid in een "opting in"-stelsel.

De door het Hof gekozen lijn i.v.m. de *inhoudelijke motivering van een vrijstellingsverzoek* wordt terecht als een van de belangrijke elementen van de uitspraak geduid. Het Hof baseert zich daarbij op belangrijke EHRM-jurisprudentie.⁶ De Raad van State was al zover in 1991, in het arrest *Davison*.⁷ Dit leidde er toe dat de vrijstelling-op-eenvoudig-verzoek reeds 25 jaar bestaat, in Vlaanderen. De Franse Gemeenschap moest op dit punt een inhaalslag maken.

Ook de *meerderjarige leerling* telt bij Van der Meerschen mee. Terecht. In de hier besproken aangelegenheid wordt doorgaans vast gekoerst op *ouderlijke* keuzerechten, maar het zou m.i. de moeite waard zijn na te gaan of daarmee voldoende ruimte gelaten is aan "de zich ontwikkelende vermogens van het kind" (art. 14, tweede lid, IVRK). Anders gezegd: moet het keuze(vrijstellings-)vraagstuk ook niet vanuit de

rechten van het nog niet meerderjarige kind worden doordacht?

In de Franse Gemeenschap lijkt het arrest vooral gezien te worden als een instrument dat kan worden ingezet bij het wijzigen van het fenomeen van het in art. 24§1 Grondwet verankerde levensbeschouwelijk onderricht in de scholen en niet als een of andere overwinning voor *rechten van ouders en/of al dan niet meerderjarige leerlingen*. Het zoeken is vooral uitgegaan naar het dwingende alternatief, waarbij individuele bezwaren niet van tel zijn en vrijstelling juist uitgesloten moet zijn: ouders en kinderen kunnen op dit terrein immers niet aan hun lot overgelaten worden (tenzij ze natuurlijk – misschien vanuit een "esprit de revolte" – gebruik zouden gaan maken van de *actieve onderwijsvrijheid*, want met eigen schoolinitiatieven omzeilt men natuurlijk het overheidsalternatief voor bezwaarde ouders).⁸ De te nemen vrijstellingsmaatregel heeft een beperkt bereik: vrije scholen die de keuzevakken aanbieden worden door de kwestie niet geraakt.⁹

De gedachte dat vrijstellingen – het bestaan van leerlingen die 'niets volgen' – pedagogisch problematisch zijn leefde ook al in 1988. Vertegenwoordigers van diverse levensbeschouwingen richtten zich toen zonder veel gêne tot destituante met het verzoek de keuzeplicht in de grondwet zelf in te schrijven, zonder succes overigens.¹⁰

De ultieme vrijheid, 'niets volgen', heeft weinig aanhang in het debat. Ouders kiezen daar in de praktijk ook nauwelijks voor, zoals blijkt uit het zeer lage aantal vrijstellingen in Vlaanderen, tegenwoordig zo'n drie promille.¹¹ Misschien verklaart de breed gedragen politieke afwijzing van het 'niets volgen' de inderhaast opgezette, voor vrijgestelde kinderen verplichte, 'cours de rien', de EPA (*encadrement pédagogique alternatif*). De precieze inhoud van dit EPA is nog steeds niet bekend (dus ook niet voor de ouders die in september 2015 de afweging moesten maken: vrijstelling vragen of niet?), maar ook dit alternatief zal volgens het Grondwettelijk Hof recht moeten doen aan het vereiste dat de leerlingen "niet worden geconfronteerd met conflicten" met "de godsdienstige of filosofische overtuigingen van de ouders".¹²

In Vlaanderen is de vrijstelling-op-eenvoudig-verzoek

5 *Illustratief is het perscommuniqué van de CAL, La Cour constitutionnelle a tranché: les cours de religion et de morale sont facultatifs*, <http://www.laicite.be/actualite/cour-constitutionnelle>.

6 GwH nr. 34/2015, 12 maart 2015, B.5.2-5.3 en B.7.1-7.2.

7 RvS., *Davison*, nr. 35.834 van 13 november 1991, TBP 1991, 628.

8 De ECieRM gaf in 1992 reeds aan dat eigen vrij onderwijs een valabele uitweg was voor bezwaarden tegen het beperkte keuzepakket: ECieRM, *Sluijs t. België*, nr. 17568/90, 9 september 1992.

9 Zie over het vrij gesubsidieerd niet-confessioneel onderwijs: advies RvS, *afd. wetg.*, nr. 57.518/2, 8 juni 2015, *Parl.St. Fr.Gem.* 2014-15, nr. 156/1, 33-34.

10 *Hand.Senaat*, BZ 1988, 14 juni 1988, 548. *Hand. Senaat*, BZ 1988, 15 juni 1988, 648-650.

11 *Maximaal 2807 kinderen*. Bron: *Statistisch Jaarboek van het Vlaams Onderwijs 2013-2014*, Brussel, 2015, 296-297.

12 GwH, nr. 34/2015, 12 maart 2015, ov. B.7.1

er stapsgewijs gekomen. Het begon met incidentele de facto-vrijstellingen, aan het begin van de jaren '70. Vrijstelling-op-gemotiveerd-verzoek werd geïntroduceerd – in ministeriële omzendbrieven – in 1985, na het eerste arrest-*Sluijs*. Ruim 5 jaar later werd de motiveringsplicht geschrapt, na het arrest-*Davison*. Van een vervangende cursus is nog niets in huis gekomen.¹³

Het blijft voor de toeschouwer onwettelijk dat de Franse Gemeenschap nog dertig jaar lang stoer de keuzeplicht handhaafde.¹⁴ Was het vak zedenleer in de Franstalige scholen van de Stad Brussel dan wettelijk zo verschillend van datzelfde vak in haar Nederlandstalige scholen, waar al dertig jaar lang vrijstelling wordt verleend? Wat zich in Vlaanderen traag ontwikkelde, een *vrijstellingsregime*, zal nu in de Franse gemeenschap in één keer worden ingevoerd. Heeft de manier waarop dit gebeurt wellicht iets te maken met de achterliggende (en niet verholten) doelstelling van veel veranderingsgezinden: komaf maken met als achterhaald beschouwde Schoolpactprincipes? In dat geval kan ik wel begrijpen dat een *loutere vrijstelling* niet aan de orde is en dat er

ook meteen een *verplichte vervangende tijdsvulling*¹⁵ voorzien wordt. Veel consideratie met ouderlijke levensbeschouwelijke opvattingen of aandacht voor gelijkberechtiging van minderheden (denk aan *Jehova's getuigen*, het 'typevoorbeeld' uit de parlementaire voorbereiding van het uitgebreide art. 24 Gw) is er niet.

Dàt de fundamentele discussie over de vormgeving (en de eventuele handhaving) van het door de Grondwet voorgeschreven model gevoerd moet worden, staat buiten kijf. Het ligt m.i. niet voor de hand de vrijstellingsthematiek (en de uitspraak van het Grondwettelijk Hof) daarbij als breekijzer te gebruiken. Verder blijft het zaak voor de onderwijsoverheid (en in het verlengde daarvan de regelgevende Gemeenschapsparlementen) bewust te blijven van het feit dat in deze materie – die individuele keuzes inzake godsdienst en levensovertuiging raakt – overheidsdwang het eerste is wat vermeden moet worden. Een overheid die té goed weet wat goed is voor de levensbeschouwelijke opvoeding van het kind moet bij voorbaat gewantwoord worden.

13 In 2003 was er een VLOR-advies daaromtrent. Zie R. Verstegen, "Een nieuw vak over levensbeschouwing en ethiek in het licht van art. 24 G.W. en de fundamentele rechten en vrijheden?", in TORB 2002-03, nr. 3, 271-290. Zie ook, over de wijze waarop in de Vlaamse Gemeenschap geopereerd is: P. Loobuyck en L. Franken, "Schoolpactwet: 50 jaar later", SamPol 2009, nr 5, 47-55.

14 RvS., *Lallemand*, nr. 32.637 van 24 mei 1989.

15 Minister J. Milquet omschreef het aanbod eerder nog als een recht voor ouders (wat nog de suggestie in zich bergt van de mogelijkheid er géén gebruik van te maken): *Hand. Parl. Fr. Gem. 2014-15, 29 april 2015, CRI nr. 13, 33.*